OVER Oegstgeest

Halfjaarlijks tijdschrift
28e jaargang nummer 2
November 2016
Losse nummers: € 4,50

EEN UITGAVE VAN DE VERENIGING OUD OEGSTGEEST

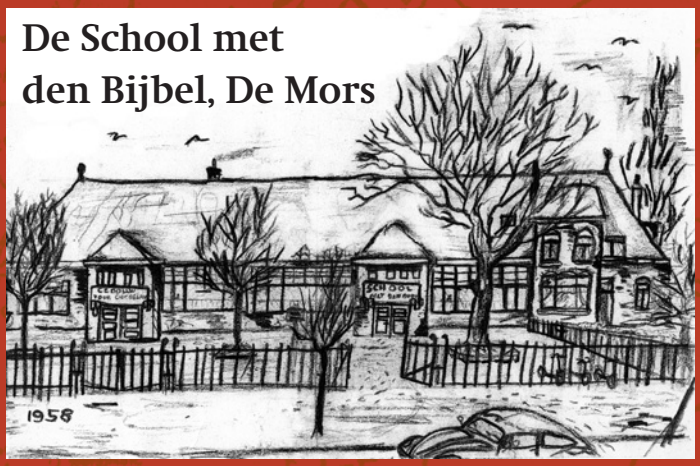

De School met den Bijbel, De Mors

‘De Naald’, toen op Abtspoel, nu op Endegeest

In memoriam

Jan Janssen

Op 16 augustus 2016 overleed Jan Janssen (67 jaar), penningmeester van onze Vereniging Oud Oegstgeest. Aangetreden in 2012, herbenoemd in 2015, was hij actief op weg naar 2018 als zijn bestuurstermijn afgerond zou zijn. Het heeft niet zo mogen zijn. Zijn kortdurende ziekte met noodlottige afloop overviel ons allen. Een bestuur van zes is nu een club van vijf.

Jan was voor de vereniging vooral penningmeester. De financiën waren bij hem in goede handen. Dat heeft er mede aan bijgedragen dat er geld was voor enkele bijzondere publicaties van de VOO, zoals de boeken *Oud-Poelgeest – Van middeleeuws kasteel tot rustpunt in de Randstad* en *Nog niet uitgeblust – Drie eeuwen Vrijwillige Brandweer Oegstgeest*. Daarnaast onderhield hij voor de vereniging de contacten met drukkerij De Bink voor wat betreft ons tijdschrift *Over Oegstgeest* en onze publicaties. En met de beide boekhandels in ons dorp voor de bevoorrading daarvan. Ook beheerde hij de voorraad en opslag van de boeken en tijdschriften van onze vereniging. We klopten nooit tevergeefs bij hem aan als het ging om de opbouw, het inrichten of het weer afbreken van een kraam. Nu en dan vertegenwoordigde hij onze vereniging in het dorp, hoewel Jan, bescheiden als hij was, er niet voor koos om expliciet naar buiten te treden. Dat liet hij liever aan zijn medebestuursleden over.

Als bestuur herinneren wij ons Jan als een serieuze, aimabele en betrouwbare collega. De vereniging is hem veel dank verschuldigd. Wij zullen blijvend aan hem denken.

Rianne Meester-Broertjes
Voorzitter Vereniging Oud Oegstgeest

Colofon

Redactie
Freek van Beetz
Jan Willem In 't Velt
redactie@oudoegstgeest.nl

Bijdragen
Carla de Glopper-Zuijderland
René de Groot
Inge Harkema
Onno Koerten
Ruurd Kok
Freek Lugt
Henk van der Luyt
Dineke Peddemors

Vormgeving
Tra[design], Nenke van Wermeskerken

Druk
Drukkerij De Bink

Oplage: 900

Vereniging Oud Oegstgeest

Bestuur
Voorzitter: Rianne Meester-Broertjes
Secretaris: Bernadette Fortuyn
Penningmeester: vacature
Lid: Janny Beekhuis
Lid: Michel van Gent
Lid: Chris Wolff

Secretariaat
Willem de Zwijgerlaan 27
2341 EG Oegstgeest
Telefoon 071 517 29 09
secretaris@oudoegstgeest.nl
www.oudoegstgeest.nl
Lidmaatschap VOO: € 17,50 per jaar
IBAN: NL52ABNA056.69.41.538

Ereleden
Mr. J.J.L. de Soeten (1994)
L. Driessen (1998)
Ir. P. Hellinga (2006)
M. Lugt-Rethans (2010)

Hoewel aan de samenstelling van deze uitgave de grootst mogelijke zorg is besteed, kunnen de uitgever, redactie en auteurs niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele fouten noch kunnen aan de inhoud rechten worden ontleend.

In deze uitgave opgenomen teksten en afbeeldingen, voor zover daarop geen auteursrecht rust, mogen worden gebruikt, mits met vermelding van de bron.

Inhoud

De veldwachters van Oegstgeest ▶ 4
De dienaren van justitie die de openbare orde in ons dorp bewaakten.

Iets Lugtigs ▶ 8
De geschiedenis van een bijzonder monument: de Naald van Abtspoel.

Uit het archief gelicht ▶ 10
De lengte van de heipalen van Haaswijk.

School met den Bijbel ▶ 12
Over een verdwenen school in De Mors.

Oegstgeestenaren aan het woord ▶ 14
Sam Star, ondernemer en verenigingsman.

Fotovragen van René ▶ 19
Weer vier uitdagende beeldvragen over de geschiedenis van Oegstgeest.

Oproep: wie heeft nog een affiche uit 1982? ▶ 19

De Oegstgeester veenontginningen ▶ 20
Over de ontginning van een onbewoonbaar moerasgebied.

In Beeld ▶ 24
Oproep. Een bijzondere foto uit 1945. Wie herkent deze personen?

Afscheid

Afgelopen voorjaar heb ik besloten een aantal activiteiten te beëindigen. Eén daarvan is het (hoofd-)redacteurschap van *Over Oegstgeest*. Toen ik in najaar 2013 aantrad had ik een periode van ten minste een jaar of vijf voor ogen.
Eerder dan voorzien sluit ik dus deze boeiende en vooral ook leerzame activiteit af. Maar ik zie er met veel genoegen op terug.
Elk van de zeven nummers die in 'mijn periode' tot stand kwamen, zorgde voor aangename verrassingen. De geschiedenis van Oegstgeest blijkt een bijna onuitputtelijke bron te zijn voor boeiende verhalen over gebeurtenissen en portretten van karakteristieke persoonlijkheden. Toch wel opmerkelijk hoe rijk de historie kan zijn van een klein dorp. En misschien beseffen we nog te weinig hoe bijzonder het is dat de Vereniging Oud Oegstgeest steeds kan rekenen op een groep trouwe en toegewijde auteurs die haar tijdschrift, vaak met een ijzeren regelmaat, voorzien met bijdragen van niveau.
Ik dank het bestuur, de auteurs en in het bijzonder mede-redacteur Jan Willem In 't Velt voor het vertrouwen en de collegialiteit die ik heb mogen ondervinden.

Freek van Beetz

Redactie zoekt redacteur

Door het vertrek van Freek van Beetz is een vacature ontstaan in de redactie van dit tijdschrift. U kunt uw belangstelling kenbaar maken aan Rianne Meester: voorzitter@oudoegstgeest.nl, 071 301 16 97.

De veldwachters van Oegstgeest

Door Onno Koerten

In de krant *Ons Oegstgeest*, eerste jaargang, nummer 25, van 9 januari 1931, kwam ik een artikel tegen over 'Het Oegstgeester politiecorps'. Dit artikel bevat een fraaie foto van de veldwachters in dat korps, genomen voor de vijver in het Wilhelminapark. De veldwachters waren in uniform, met sabel (foto 1). Ik heb zo'n zelfde sabel en een koppelgesp, beide uit de nalatenschap van mijn vader, die in 1933 werd aangesteld als veldwachter in Oegstgeest. Na wat zoeken in het archief van de gemeente en op het internet kon ik een bijna compleet overzicht samenstellen van de gemeenteveldwachters in ons dorp. In 1945 werd het gemeentepolitiekorps onderdeel van het Korps Rijkspolitie. Daarbij verdween de functie van gemeenteveldwachter.

Dienaar van de Justitie

Voordat er sprake was van veldwachters hadden de baljuw en schout van het ambacht Oegstgeest en Poelgeest (sedert 1654 één persoon) de beschikking over een 'dienaar van de Justitie'. Deze functionaris genoot in de 17e en 18e eeuw weinig aanzien en werd slecht betaald.

Van Varik voert in een artikel over de herberg 'Het Wapen van Oegstgeest' een **Pieter Doe** op, dienaar van de baljuw, die in 1688 verzoekt, wegens geringe verdienste aan zijn ambt verbonden, in zijn woning een winkeltje te mogen houden.

In het gemeentearchief komen we het beroep 'dienaar van de Justitie' voor het eerst tegen op een lijst van alle ambtenaren en bedieningen in 1751 in het ambacht Oegstgeest en Poelgeest. Daarbij gaat het om **Maarten Voorsloot**, tevens noodhulp van de turftonsters.

Serieus wordt het als in 1792 **Pieter van Klaveren** als dienaar van de Justitie wordt aangesteld door de baljuw en schout J. van der Meer. Zijn taak wordt uitvoerig beschreven in een instructie, waarvan artikel 1 als volgt luidt:
Eerst zal den voorsz. Dienaar willigbereid en gehouden zijn den Bailluw en Schout van Oegstgeest en Poelgeest in alles gedienstig te weezen en tot dieneinde alle weeken des zaturdags of op zodanige andere tijden en plaatzen als hem door den voornoemden Bailluw zal werden geordonneerd, voor hem te verschijnen, aan en bij zich hebbende zijn zijdgeweer (sabel) en rotting (stok), om te verstaan waarin den voorsz. Officier hem van noden zal hebben.

De instructie bevat onder meer de volgende taken:
- Toezicht houden dat op *Zondaagen, Beededaagen en andere Hoogtijden geene speelen van Kolven, Kaatsen, Balslaan ofte eenige andere verboodene of ongepermiteerde exercitiën geschieden.*
- Toezicht houden dat op deze dagen *geene handwerken geschieden ofte gedaan werden.*
- *Landlopers, Beedelaars en Liedjeszangers te weeren en te doen delogeeren.*
- *Geen pak of zakdraagers permitteeren door de Vrije Heerelijkheeden om te laaten gaan, goederen te venten ofte te koopdraagen* zonder toestemming van de Officier.
- Optreden tegen stropen en illegaal vissen.
- Op last van de Schout aanhoudingen verrichten.
- Fungeren als gevangenbewaarder.
- Delicten en overtredingen rapporteren aan de Officier.
- Controle uitoefenen op handhaving van Keuren en Ordonnantiën van Rijnland en Oegstgeest.

In 1794 wordt Van Klaveren vervangen door **Nicolaas Buiteweg**. Hij behoudt de functie dienaar van de Justitie tot 1812. In de Franse tijd kreeg een politieorganisatie in ons land vorm naar Frans voorbeeld: in de steden gaan schouten en schoutsdienaren op in een gemeentepolitie. Op het platteland wordt de veldwacht gevormd, Oegstgeest krijgt een gemeenteveldwachter. Benoeming en ontslag vinden plaats bij besluit van de Gouverneur van de Provincie Zuid-Holland, op voorstel van de president van het gemeentebestuur van Oegstgeest.

Toezicht houden dat op Zondaagen, Beededaagen en andere Hoogtijden geene speelen van Kolven, Kaatsen, Balslaan ofte eenige andere verboodene of ongepermiteerde exercitiën geschieden

Gemeenteveldwachters vanaf 1812

In 1812 wordt **Jan Fleck** benoemd als eerste veldwachter van Oegstgeest. In 1815 wordt Fleck ontslagen wegens onbehoorlijk gedrag (bij voortduring aan de drank en mishandeling van zijn vrouw). In zijn plaats wordt **Nicolaas Buiteweg benoemd**, die van 1794 tot 1812 al dienaar van de Justitie was geweest. Ook Buiteweg gedroeg zich niet altijd correct. In 1819 werd hij zes weken geschorst wegens misbruik van sterke drank. Maar na zijn overlijden in 1835 kreeg zijn weduwe van de burgemeester een certificaat met de tekst dat Buiteweg *zich steeds ijverig en werkzaam in de dienst heeft betoond en in voorkomende gevallen, zelfs met gevaar van zijn leven, blijken van moed en trouw gegeven heeft.*

In 1836 is **Johan Pieter van Gennep** benoemd tot opvolger van Buiteweg. In 1846 dient J. Neuteboom een klacht in tegen Van Gennep. Inhoud: Neuteboom zat in zijn boot te peuren, met vergunning, toen hij op ruwe wijze werd aangehouden en zijn schuit in beslag werd genomen. De volgende dag kreeg hij zijn boot terug, maar de voorraad aal en een vislijn waren verdwenen. Volgens Neuteboom was Van Gennep bij de arrestatie in staat van dronkenschap. Van Gennep krijgt daarvoor een officiële berisping.

In 1847 is er weer sprake van misbruik van macht door Van Gennep en van verregaande mishandeling van een ingezetene der gemeente. Naar aanleiding van deze klacht wordt Van Gennep ontslagen en wordt **Jan Giliam**, sergeant bij het Regiment Grenadiers en Jagers, belast met de functie van veldwachter. Hij vervult die functie tot 1 oktober 1871.

Jentje Jans Schuitemaker volgt Jan Giliam op. Hij krijgt een jaarwedde van *f* 300,– benevens bovenkleding en wapening, geschat op plus/minus *f* 80,– 's jaars. In een rapport uit 1877 aan de burgemeester van Oegstgeest en de Officier van Justitie te 's-Gravenhage staat dat Schuitemaker, in uniform gekleed, in koffiehuis De KOE aan de Beestenmarkt te Leiden, in opgewonden toestand ruzie zocht met burgers. Twee politieagenten moesten eraan te pas komen om hem het lokaal te doen verlaten. Schuitemaker weigerde en bleef in het lokaal tot sluitingstijd. Schuitemaker kreeg hiervoor een reprimande.

Aanstelling van een tweede veldwachter

In 1875 wordt **Schelte Schilderman** als tweede veldwachter in dienst genomen. Hij wordt in 1880 vervangen door **Dirk Moolhuijsen**, die gehuisvest wordt in de oude school in de Deutzstraat. Het rechter gedeelte van dit gebouw was ingericht als ziekenhuis, de veldwachter woonde in het linker gedeelte. Ook Moolhuijsen was geen lieverdje, hij kreeg in 1898 een berisping.

In 1884 wordt Schilderman vervangen door **Rense de Jong**, die in 1887 weer plaatsmaakt voor **Siebe Overdiep**. Overdiep wordt in 1892 vervangen door **Gerard Joseph Heisterborg**. In 1899 vertrekt Moolhuijsen naar Amsterdam, hij wordt vervangen door **Dirk de Koning**. Als onbezoldigd veldwachter treedt op **Bernardus van Abswoude**, wonende Schoolstraat 5. Hij regelde het verkeer bij de Leidse buurt waar sedert 1880 de tramlijn naar Haarlem ligt.

In 1915 gaat Heisterborg met pensioen, hij wordt vervangen door **R. van der Werf.** Het korps wordt uitgebreid tot drie veldwachters met de benoeming van **B. Jaasma**. Deze wordt in 1918 vervangen door **Pieter Adrianus de Groot**. In 1919 wordt Van der Werf vervangen door **J.C. Krijger**. De Groot woonde op het adres Abtspoelweg 16, naast boerderij Maria Hoeve.

Foto 1. *Van links naar rechts: Koot, De Wit, Krijger, Van der Aar en Vos.*

Foto 2. *Van links naar rechts: De Boer, Koot, Koerten, Vos, De Wit, Van der Aar en zittend Krijger.*

In 1919 stelde de gemeenteraad een verordening vast over de salariëring van gemeenteveldwachters. Het aanvangssalaris bedroeg *f* 900,– jaarlijks, de veldwachter met de meeste dienstjaren kreeg *f* 50,– extra. (Twee)jaarlijks een salarisverhoging van *f* 50,–. De veldwachters genoten vrije woning en een toelage van *f* 90,– jaarlijks voor uniforme kleding en schoeisel en *f* 50,– voor het houden van een rijwiel. Bezitters van het politiediploma kregen jaarlijks een toelage van *f* 25,– en voor het diploma met aantekening *f* 50,–.

In 1920 zijn in dienst de veldwachters De Koning, De Groot, Krijger en **Jacobs**. Jacobs vertrekt dat jaar en wordt vervangen door **C.J. van der Aar**. In 1924 is De Groot vertrokken naar Oud-Beijerland. Hij wordt opgevolgd door **A. Koot**. Nachtwaker **De Wit** wordt aangesteld als buitengewoon veldwachter.

Toen veldwachter De Koning met pensioen ging, trad Krijger op als oudste veldwachter en nam zijn intrek 'onder het raadhuis'. Koot nam de plaats in van veldwachter Van der Aar, die de plaats van Krijger had ingenomen. Als vierde veldwachter werd **Vos** aangesteld. De veldwachters kregen ieder een wijk aangewezen en werden gehuisvest in hun wijk. De globale indeling was als volgt. Krijger: de parken; Van der Aar: het Oude Dorp en de Bazaar; Koot: de Morsch; Vos: het gebied tussen Terweeweg, Kempenaerstraat en Warmonderweg. Nachtwaker De Wit is actief in de gehele gemeente.

Uitbreiding tot zes veldwachters

In 1933 treedt **A. Koerten** in dienst als veldwachter, wijk de Morsch. Hij komt uit Delft waar hij in 1929 was aangesteld als agent van politie. Tegelijk met hem treedt **De Boer** in dienst, hij komt van de *marechaussee te voet* uit Papendrecht. Het korps bestaat dan uit zes veldwachters en een nachtwaker (foto 2). In Delft had Koerten in 1932 een drenkeling uit een te water geraakte auto gered, hij had daarvoor een zilveren medaille voor menslievend hulpbetoon van Koningin Wilhelmina gekregen.

In de vacature ontstaan door het vertrek van De Boer wordt voorzien door de benoeming van **E.J. Massink**. Hij wordt samen met Koerten belast met de recherche. In 1939 haalde Koerten de landelijke pers. Verkleed als oude dame had hij een man gearresteerd, die een inwoonster van Oegstgeest een dreigbrief had gestuurd. De man had haar opgedragen een bedrag van *f* 300,– te deponeren in de Leidsche Hout. Koerten ging verkleed het bos in en arresteerde de afperser toen die hem van achteren genaderd was en opdracht gaf de enveloppe met geld te laten vallen (foto 3).

Foto 3. *Koerten verkleed als oude dame.*

In 1940 bereikte Piet de Wit de pensioengerechtigde leeftijd. Hij kreeg een groots afscheid in de raadzaal. In 1914 was hij begonnen als nachtwaker en in 1920 benoemd tot buitengewoon veldwachter. Op zijn verzoek bleef hij nog een jaar aan als lantaarnopsteker met rijwieltoelage.

In 1941 treedt **Huiskamp** toe tot het politiekorps. Na het vertrek van chef-veldwachter Krijger in 1943 volgt Koerten hem op in deze functie en in 1944 wordt hij benoemd tot Korpschef der gemeentepolitie Oegstgeest. Op 5 mei 1945 werd Koerten met terugwerkende kracht per 1 januari 1945 bevorderd tot onderluitenant der Gemeentepolitie.

Functioneren tijdens WO II en opname in Korps Rijkspolitie

Tijdens WO II bleven de gemeenteveldwachters in dienst. Zij vervulden de gewone politietaken en lijdelijk de taken hen opgelegd door de Duitse bezetter. Heimelijk werd steun aan het verzet geboden en wisten zij veel onheil te voorkomen. Na de bevrijding werkte de politie in de Ordedienst samen met de vroegere mannen van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm en bestuursleden van de Oranje Vereniging. Zij waren belast met het handhaven van de orde, het vervullen van formaliteiten met betrekking tot de opsporing van NSB'ers en hun arrestatie, het inventariseren en opslaan van hun huisraad. Massink werd aangesteld bij de Binnenlandse Strijdkrachten en benoemd tot commandant van de 2e compagnie gezagstroepen te Leiden. Na overplaatsingen naar Noordwijk en Den Haag keerde hij terug naar Oegstgeest.

Het Korps gemeentepolitie Oegstgeest gaat in 1945, tegen de wil van het gemeentebestuur, op in het korps Rijkspolitie, district Den Haag. Alleen aangewezen gemeenten behielden hun gemeentepolitie. Alle andere gemeenten werden ingedeeld bij het korps Rijkspolitie. Met het Politiebesluit 1945 werden de Rijksveldwacht en de Gemeenteveldwacht opgeheven.

Bronnen

- Gemeentearchief Oegstgeest.
- Diverse oude kranten.
- Van Varik, 'Het Wapen van Oegstgeest', Oegstgeester Courant, januari 1999.
- Riet van Dort en Bert Driessen, *Oegstgeest in bange dagen*.

In de vitrine van de Vereniging Oud Oegstgeest in de bibliotheek aan de Lange Voort zijn sabel en koppelgesp behorend tot de uitrusting van de veldwachter tentoongesteld, en een aantal kopieën van documenten, krantenartikelen en foto's.

De Naald van Abtspoel

Door Freek Lugt

Van 't Huldtooneel
ééne vrij naauwkeurige pl[aat] in *Hofdijk,*
Ons voorgeslacht,
door hem genoemd: *de Stoppelberg* (min[der]
juiste benaming, J.N.).
Op 5 November 63 is er door
de zorg van den bezitter van den grond,
Jhr. Gevers van Endegeest, een klein gedenk-
teeken opgerigt, waarvan de voet geno-
men was van een monument op 't gesloop-
te Abtspoel bij Leiden.

Zo luidt de transcriptie van de deskundigen Piet de Baar en Carla de Glopper van de handgeschreven notitie op de achterpagina van de editie van *Over Oegstgeest* van mei 2016. Die gaat over een gedenkteken op het Huldtoneel in Heemskerk, waarover Bert Driessen in de OO van een jaar geleden een artikel schreef. Hij wijst erop, mede aan de hand van de notitie, dat het gedenkteken is gemaakt van het voetstuk van een monument dat stond bij kasteel Abtspoel in Oegstgeest. J.T. Bodel Nijenhuis schreef de notitie bij een prent die hij naliet aan de Universiteitsbibliotheek Leiden, samen met de rest van zijn collectie van tienduizenden historische prenten, kaarten, foto's en boeken. Het Huldtoneel is de plaats waar in de vroege en hoge Middeleeuwen een nieuw aangetreden graaf in Kennemerland werd ingehuldigd, dat wil zeggen als vorst erkend. Wij kennen die gewoonte nog steeds: een paar jaar geleden werd koning Willem-Alexander in Amsterdam ingehuldigd. Voor ons, bewoners van Rijnland, is interessant dat in onze streek de graaf aanvankelijk werd ingehuldigd op de Luttige Geest in Valkenburg, op de grens met Katwijk aan de Rijn (nu tussen het westelijke uiteinde van de Kleine Watering en de Wassenaarseweg). Of daar ergens in de buurt. Archeoloog Menno Dijkstra heeft over deze huldtonelen een paar jaar geleden een belangwekkend artikel geschreven.

Hier gaat het over het monument in Heemskerk. Dat is gemaakt van een 'voet die beschikbaar was gekomen bij de sloop van een monument van het huis Abtspoel in 1863', zegt Driessen. Het aardige is dat wij dat monument op Abtspoel nog kennen. Het was geen monument om iets te herdenken maar een kunstwerk om door verrast te worden. Het middeleeuwse kasteel Abtspoel lag bij de Poel van de Abt van Egmond, het oudste klooster van Holland, dat hier een rentmeester had voor het vele onroerend goed dat de abdij in en rond Oegstgeest bezat. Abtspoel lag op de plaats waar nu het fietspad van de Mathenesselaan uitkomt op de Abtspoelweg. Het is in 1863 door de zorg

Het voetstuk op het Huldtoneel in Heemskerk (foto Wil van Elk 2016).

van onze voorvaderen gesloopt en vervangen door een boerderij, waarbij de grond werd omgetoverd in bollenland. Maar eerst werd alles wat los en vast zat verkocht, waaronder 'eene zeer fraaije driekante Naald op Piedestal'. Een stukje over dit object uit een krant van destijds druk ik hierbij af; het komt uit een deskundig pleidooi voor behoud van het kunstwerk. De ingezonden brief heeft in zoverre succes gehad dat de naald werd gekocht door jhr. Gevers van Endegeest, die het kunstwerk echter voornamelijk verwierf vanwege de piedestal, het voetstuk dus. Hij kocht het op 15 oktober 1863 en het van het voetstuk gemaakte monument in Heemskerk werd op 5 november van dat jaar onthuld, zodat van een snelle actie mag worden gesproken. In die periode moest ook nog een archeoloog van het Rijksmuseum van Oudheden daar opgravingen verrichten, volgens de regelen van de kunst,

Op eene vergeten plek achter in de plaats staat eene, van gelijkzijdig driehoekigen vorm naar den top spits toeloopende, steenen naald, van boven met drie beeldtenissen (medaillons), naar 't schijnt kerkhervormers voorstellende, beneden met: Mozes op de steenrots slaande, de Israëlieten om het gouden kalf dansende, de oprigting van de slang in de woestijn, op ieder der zijden *en relief* gebeiteld. In dat beeldwerk, schoon verweerd en door vocht geleden hebbende, zijn sommige figuren, vooral op den voorgrond, niet onverdienstelijk behandeld; althans deze naald mogt in oudheidlievende handen vallen en eene betere plaats verkrijgen. Op het basement staat: *VPB* (gekoppeld) I F A° 1723.

Leidsche Courant 20 april 1863. Het woord 'gekoppeld' in de laatste regel moet een zetaanwijzing zijn geweest.

---

die toen nog niet zo ontwikkeld waren als nu. De voet verdween dus naar Heemskerk maar het kunstwerk zelf behield Gevers. Hij plaatste het op een klein sokkeltje bij de toegang tot het Oegstgeestse kasteel Endegeest, waar het vandaag nog steeds staat. De vroegere directeur van de Lakenhal E. Pelinck schrijft het toe aan de Antwerpse beeldhouwer en architect J.P. van Baurscheidt jr. Die moet het in 1723 hebben gemaakt voor de toenmalige eigenaar van Abtspoel, Willem Paedts. Dergelijke objecten waren zowel in formele tuinen als later in landschapstuinen een geliefd element vanwege hun verrassende effect. Het diende dan ook in de formele tuin van Abtspoel als richtpunt van een zichtas en op Endegeest als verfraaiend object in een landschapstuin.
Dat het monument in Heemskerk het voetstuk is van de naald bij Endegeest wordt benadrukt doordat het monument dezelfde driekantige vorm heeft als de naald. Mede door het artikel van Driessen zijn ze nu weer virtueel met elkaar vereend.

Zowel voetstuk als kunstwerk zijn rijksmonument. Het monument in Heemskerk is recentelijk gerestaureerd. Onze 'Naald van Abtspoel' is gemaakt van poreus zandsteen en is na 300 jaar weer en wind ook hard aan restauratie toe. Iets voor de VOO om zich sterk voor te maken?

Bronnen

- Menno Dijkstra en Jan de Koning, *Zeldzaam van aard, edel in bedoeling en gepast van uitvoering? Een archeologisch perspectief op de Hollandse huldtonelen,* Holland 2002, 130-149; M.F.P. Dijkstra, *Rondom de mondingen van Rijn & Maas,* Leiden 2011, 298.
- ELO, PV 81515.
- L.J.F. Janssen, *Het gedenkteeken op het huldtooneel,* Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1864, Leiden 1864, 123-133.
- Hendrik de Leth en Matthaeus Brouërius van Nidek, *Het zegepralent Kennemerlant,* Amsterdam 1728/29; UB Leiden, COLLBN 1219 A 16: 6.
- Leydsche Courant 20 april en 30 september 1863.
- M. Laméris, *Mooi gebouwd,* Oegstgeest 2006, 66.
- Freek Lugt, *Het goed van Oestgeest,* tweede druk, Leiden 2010, 98-100.
- E. Pelinck, *Abspoel,* Leids Jaarboekje 1963, 131-140.
- Rijksmonumentenlijst nrs. 21209 en 515003.
- UB Leiden, COLLBN Port 332 N 97.

De naald, toen deze nog bij kasteel Abtspoel stond, gefotografeerd door de Leidse fotograaf Goedeljee.

De Naald van Abtspoel op Endegeest.

Lange heipalen?

Door Carla de Glopper-Zuijderland

In het gemeentearchief van Oegstgeest worden allerlei documenten en afbeeldingen bewaard. Het zijn niet alleen eeuwenoude documenten die de interesse van de onderzoeker wekken. Ook dossiers uit de twintigste eeuw kunnen informatie bevatten waar je even van opkijkt. Zo vond ik in een dossier over de aankoop van boerderij Haaswijk, Haarlemmerstraatweg 2, een aardig briefje uit 1963 over de bodemtoestand van de Morsebelpolder.
Graag zou ik gemeentesecretaris De Visser een kijkje hebben gegund in het Oegstgeest van 2016. Dan had hij met eigen ogen kunnen zien dat de mededeling van zijn zegsman sterk overdreven was.

Op verzoek van de redactie is Carla nagegaan of nader onderzoek is uitgevoerd. Zij schreef: 'Jaren later, in 1974, vind ik stukken over proefboringen en sonderingen, maar daaruit kan ik niet opmaken of het veen dieper of minder diep lag dan verwacht werd. Het zijn alleen grafieken zonder commentaar.'

Oegstgeest, 28 maart 1963

Bodemtoestand *Aan*
Morsebelpolder *burgemeester en wethouders.*

Het lijkt me goed onder de aandacht van uw college te brengen, dat mij werd medegedeeld, dat de bodem van de Morsebelpolder tot op grote diepte veen bevat. Zoals u bekend is ligt de onlangs aangekochte boerderij Haaswijk in deze polder.

Mijn zegsman zei, dat hij niet kon begrijpen hoe het mogelijk zou zijn in deze polder ooit te bouwen. Hij vermoedt, dat de langste in de handel zijnde paal niet lang genoeg zal zijn om vaste grond te bereiken. Als bijzonderheid vertelde hij, dat elke koe en elk paard, dat in een sloot geraakt, reddeloos verloren is omdat deze dieren in het veen wegzakken.

Ik kan niet zeggen of deze mededeling in zijn volle omvang juist is dan wel in sterke mate overdreven. Misschien is bodemonderzoek verstandig.

De secretaris,
De Visser

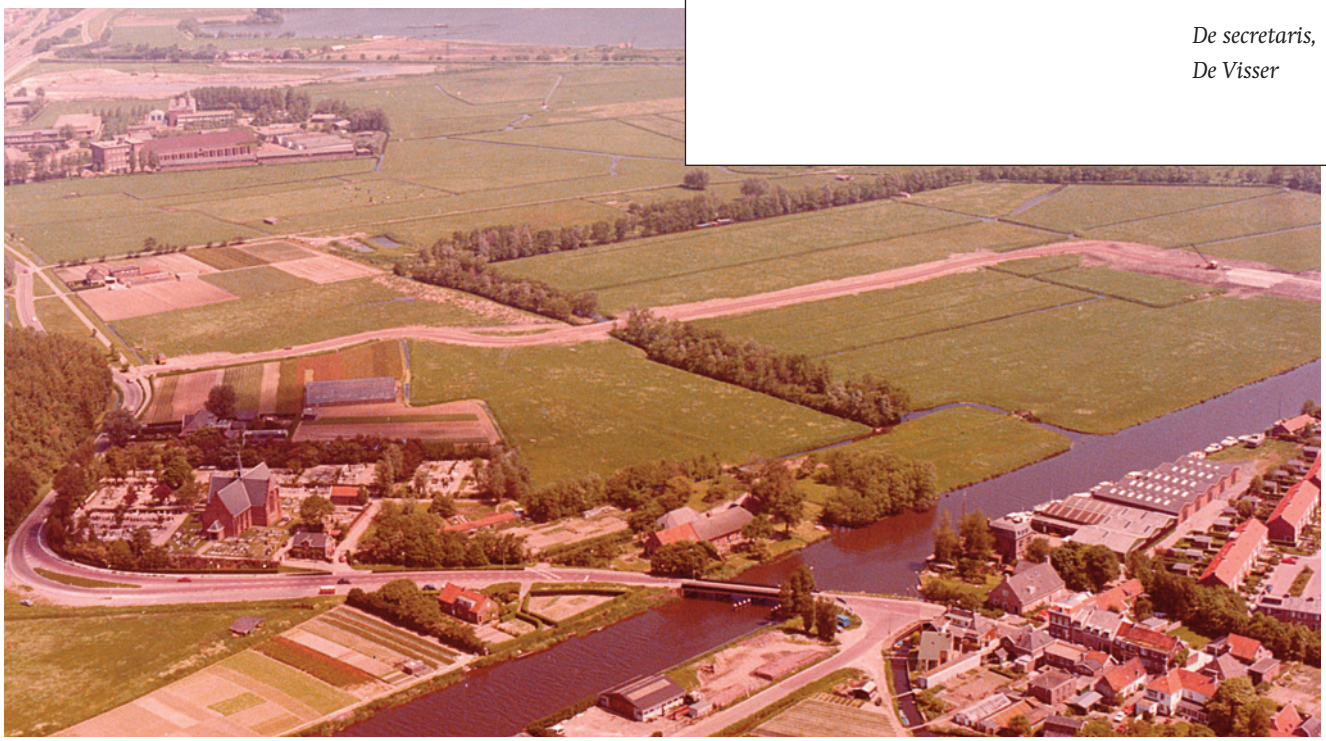

Luchtfoto van op de voorgrond de Pastoorswetering, daarachter de Dorpsstraat, brug over het Oegstgeester Kanaal en de Haarlemmerstraatweg met de Groene kerk; daarachter de polder waar de wijk Haaswijk zou worden gebouwd, de eerste werkzaamheden daarvoor zijn net begonnen, augustus 1979.

Luchtfoto van de eerste fase woningbouw in de nieuwe wijk Haaswijk, met links het Oegstgeester Kanaal en op de achtergrond de Groene of Willibrordkerk en de A44, 1980.

Luchtfoto van Haaswijk en de Morsebel, met links het Oegstgeester Kanaal en uiterst rechtsonder een stukje van de Haarlemmertrekvaart, 1 mei 2001.

School met den Bijbel

De redactie ontving van de heer Van der Luyt te Aalten een postzending met een opmerkelijke inhoud: twee tekeningen van de 'School met den Bijbel' in De Mors, een buurt die tot de annexatie van 1966 deel van de gemeente Oegstgeest was. De tekeningen werden vergezeld door een toelichting. De heer Van der Luyt groeide daar op, eind jaren 40, 50 en 60.
In het novembernummer van 2013 van *Over Oegstgeest* halen oud-bewoners van dit stukje verdwenen Oegstgeest hun herinneringen op. Die geven, met de sfeervolle illustraties, een mooi beeld van het leven van vroeger in die wat verder van de oude kern gelegen hechte dorpsgemeenschap, binnen de toen nog ruime grenzen van onze gemeente.

De heer Van der Luyt voegt daar nog enkele eigen impressies aan toe. Voor de redactie reden om daar wat van weer te geven, omdat die mogelijk nog voor talrijke lezers herkenbaar zijn en wellicht dierbare herinneringen oproepen.

Volgens de heer Van der Luyt zijn er nagenoeg geen afbeeldingen en gegevens meer te vinden van deze school, die in zijn jeugdjaren toch zo'n centrale plaats innam in het leven van de bewoners van De Mors. De gymnastiekzaal van de school functioneerde als kerk (het harmonium moest het orgel doen vergeten), als onderkomen voor de gymnastiekvereniging 'Jahn', als filmzaal en als 'theater' voor toneeluitvoeringen. Schoolkinderen (maar ook de kerkgangers) die aan de andere kant van de Rijndijk

Tekening van Henk van der Luyt op twaalfjarige leeftijd, hij zat toen in de zesde klas.

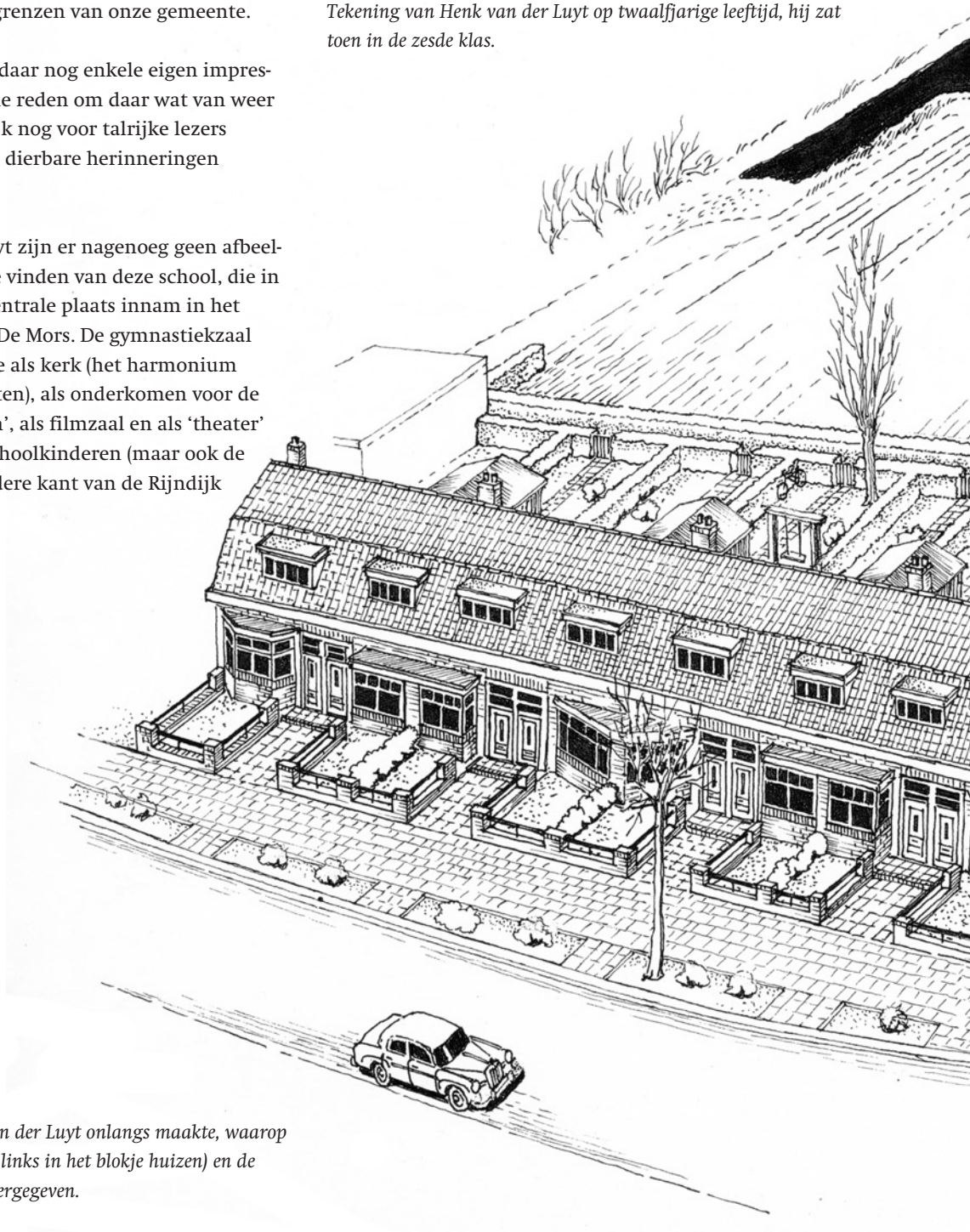

Een 'reconstructie', die Henk van der Luyt onlangs maakte, waarop ook het familiehuis (vierde van links in het blokje huizen) en de toenmalige tuinderijen zijn weergegeven.

woonden, werden met een kabelpont overgezet. Van der Luyt herinnert zich hoe ook zijn vader, als één van de veerlieden, met een trekhout in zijn grote handen, het pontje heen en weer voerde.

In die gymnastiekzaal oefende ook het mannenkoor 'Die Rhijnsangers' en werden de Sinterklaas, Kerst- en Oranjevieringen gehouden. Voor het Oranjefeest kwam de toenmalige burgemeester Du Boeuff (zie ook *Over Oegstgeest*, november 2011 en mei 2012), voorafgegaan door een motoragent, speciaal per auto naar De Mors, om op het schoolplein de aubade in ontvangst te nemen.

De school had dus een onmiskenbare plaats in die kleine dorpsgemeenschap, die door Van der Luyt's vader, door de geïsoleerde ligging, 'de blinde darm van Oegstgeest' werd genoemd.

Met deze tekeningen heeft de heer Van der Luyt een stukje verdwenen dorpsgeschiedenis voor ons vastgelegd.

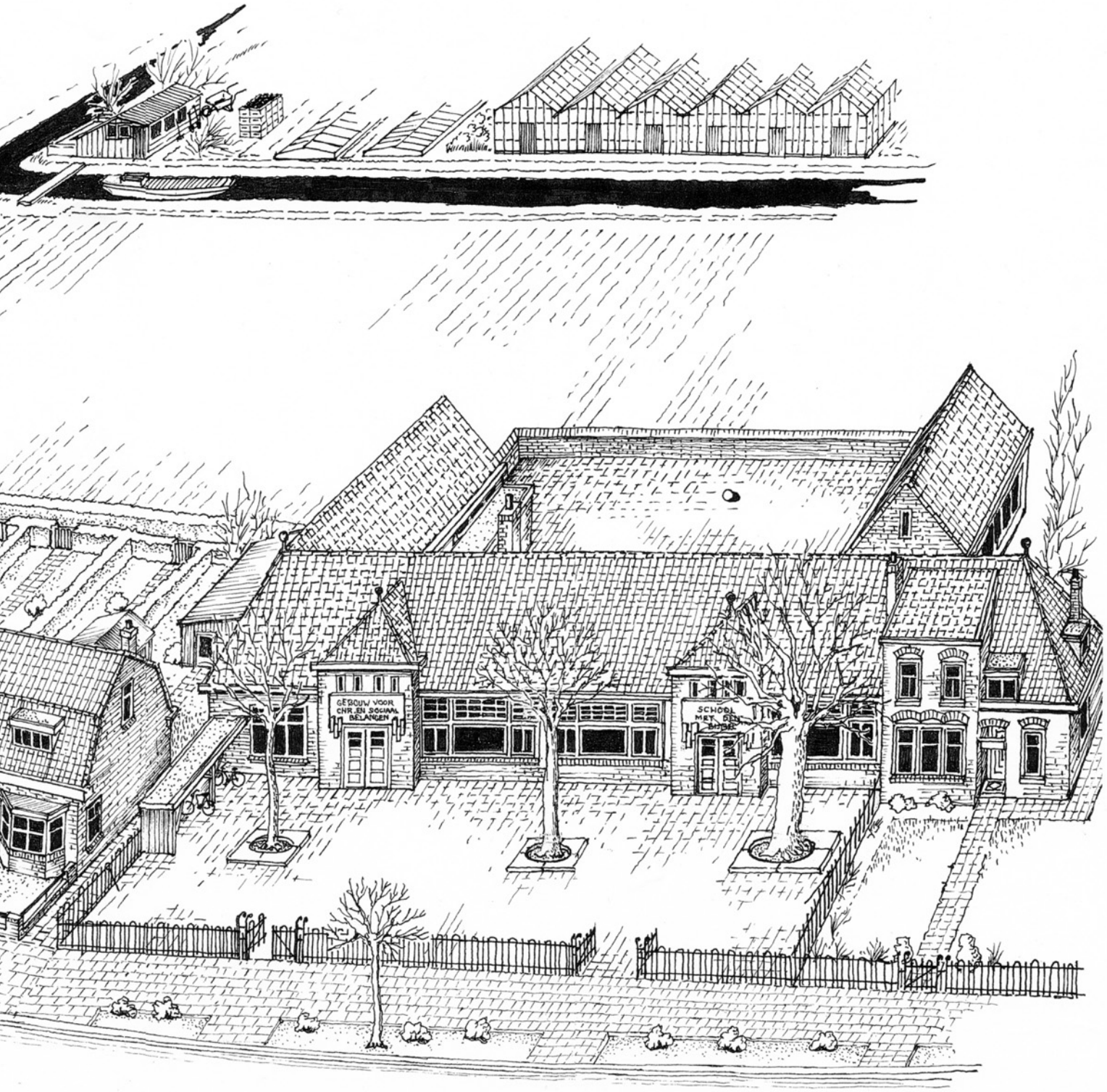

„SCHOOL MET DEN BIJBEL" EN HUIZENBLOK, HOGE MORSWEG OEGSTGEEST
JAREN '50 20e EEUW 2016 HENK VAN DER LUYT

Sam Star, ondernemer en verenigingsman

Sam Star, Oegstgeestenaar, kind van de vooroorlogse generatie die ons dorp in de tweede helft van de vorige eeuw zijn gezicht heeft gegeven. Voortzetter van het familiebedrijf, actief, sportief en als vrijwilliger van grote betekenis voor het verenigingsleven.

Door Inge Harkema en Dineke Peddemors

Familiehistorie

In 1840 werd begonnen om over de loop van de 'Oude Vliet' heen het Oegstgeester Kanaal te graven. Eén van de gravers kwam uit Winsum: een voorvader van Sam Star. Na het gereedkomen van het kanaal bleef hij in Oegstgeest en één van zijn nazaten, de overgrootvader van Sam, ging groenten telen. Zo werd in 1888 het bedrijf 'Star' geboren.
Sam's grootvader Samuel, die heel ondernemend was, had een hondenkar aangeschaft en bracht groenten rond, ook naar klanten van zijn vader in Wassenaar. Het was daar verboden de hond de kar te laten trekken. Toen grootvader de hond dat toch liet doen, moest hij een dag de gevangenis in, omdat hij de boete van ƒ10,– (gelijk aan twee weeklonen) niet kon opbrengen.
Sam beschouwt zijn opa als een wijze man, die ook vaak om raad werd gevraagd door anderen, die er heel tevreden over waren. Tot verbazing van zijn dorpsgenoten bouwde deze opa in 1908 een huis ver buiten het dorp, aan de Leierweg. Het bleek een goede keuze: daar kon bedrijfsgrond worden bijgekocht.

Het geboortehuis van Sam aan de Leierweg op de plaats waar nu de ingang van Veiling Flora is.

De Leierweg bestond uit een dubbele trambaan, die naar Katwijk en Noordwijk voerde, vervolgens een rij grote stenen voor de grens, dan de straat met klinkers en daarnaast een verhard pad voor beide richtingen fiets- en wandelverkeer. Een man op een fiets, die een kort laddertje meevoerde, controleerde in de winter of de gaslantaarns vanzelf ontstoken waren. Het huis had een wc in de keuken, die op een beerput loosde en geleegd werd op het land als mest. Er was een wel- en regenput, in de woonkeuken waren twee prachtige pompen met koperen handvatten die regelmatig werden gepoetst. Het huis werd afgebroken toen in 1978 Veiling Flora werd gebouwd en de toegangsweg aangelegd.
Hoewel de vader van Sam, Bram, de jongste was van vijf kinderen, zette hij het familiebedrijf voort. Hij was een echt 'werkpaard', nooit ziek. Hij begon het bedrijf met een paard en wagen, eerst met groenten. Later ging hij over op bollen; dat bracht meer op.

Het is oorlog!

Sam herinnert zich vrijdag 10 mei 1940, het begin van de Tweede Wereldoorlog, nog heel goed. Met velen waren ze aan het tulpen trekken, want zondag was het Moederdag, toen om vijf uur 's morgens buurman Cor Kromhout tegen zijn vader riep: 'Het is donderen Bram!'
Sam: 'We zagen mensen met parachutes uit de Junckers springen en naar beneden komen boven Valkenburg.

Al jong ging Sam met vader mee om te helpen bollen koppen, 1935.

Andere Junckers landden op Valkenburg. Omdat het vliegveld zeer drassig was, zakten die vliegtuigen weg in de modder. Twee uur later vlogen de kogels om mijn oren en door het spatscherm van mijn eerste fiets. Door Nederlandse soldaten werd ik onze schuur in geschopt. Je moet je voorstellen dat er bijna geen huizen stonden, alleen ons bedrijf met twee kassen.'
Wat later verschanste zich een Duitse scherpschutter drie hoog in de bollenschuur van Zandbergen, tegenover de pannenfabriek naast het pontje naar Valkenburg. Hij heeft tientallen mensen gedood. Ondanks die levensgevaarlijke schutter, liep zijn vader naar de kas, zeven meter naast het huis. Hij werd door de schutter beschoten, de kogels misten hem net. In het huis waren inmiddels veertig Nederlandse soldaten ingekwartierd. Die hebben in de nacht van 10 op 11 mei ondanks de beschietingen twee loopgraven naar de weg gegraven. Een kanon in de Leidsche Hout vuurde toen granaten af naar de Junckers. Een soldaat werd daardoor getroffen; hij werd op een bollenstelling gelegd en is helaas doodgebloed.

In Londen zag Sam in 1954 de eerste kleurenfilm van zijn leven: Quo Vadis? – Waarheen gaat Gij?

Sam Star werd geboren op 7 augustus 1929 aan de Leierweg (nu de Rijnsburgerweg) in Oegstgeest op de grens met Rijnsburg, als enig kind. Zijn ouders woonden in bij opa van vaderskant. Hij had een goede jeugd en werd al vroeg ingeschakeld om te helpen in het bollenbedrijf. Zijn herinneringen aan zijn grootvader, evenals aan de oorlogsjaren zijn levendig. Samen met zijn vrouw bracht Sam Star het familiebedrijf tot bloei, zo ook de verenigingen waarvan hij bestuurslid was.

Sam: 'Op dat moment nam de luitenant de benen richting de Splitsing. Mijn vader heeft hem tot twee keer toe 'schijthuis' achterna geroepen maar hij liep door. Toen geroepen werd: 'Daar komen de Duitsers' zei Roeks, een eenvoudige molenaar en gewoon soldaat: 'Dan zullen we onze krullenkop duur verkopen!' Hij nam de leiding over en geen Duitser kwam er door. Gelukkig hebben Nederlandse soldaten de scherpschutter kunnen doden'.

Meer oorlogsherinneringen

De zoon van meester Van der Wel van de Emmaschool in Rijnsburg waar Sam op school heeft gezeten, was piloot bij de RAF. Hij heeft op een nacht wapens gedropt op het huidige Flora-terrein. De *Sicherheitsdienst* kreeg er lucht van en zij hebben de hele nacht rond het huis van Sam gezworven. Sam: 'De volgende morgen toen wij wilden gaan werken werden pistolen op mijn vader en mij gericht. We durfden niets te zeggen, er werd ook niets gevraagd daar vader geen Duits sprak en ik ook niet natuurlijk. Wij wisten echt niets van die wapendropping.'

Ondernemende jongeling

Na de oorlog was er veel armoe. De aardappelen brachten bijna niets op. Sam wilde eigenlijk voor techniek leren maar moest het familiebedrijf voortzetten. Voor zijn talen en om meer kennis op te doen ging hij in 1953 naar Duitsland. In de oorlog waren daar veel mannen gesneuveld en de vrouwen gingen werken. Sam: 'Ik heb daar veel levenslessen geleerd, eigenlijk was ik mijn tijd ver vooruit'. In 1954 ging hij vier maanden naar Engeland.

'Het was een wonder, ik was heel vindingrijk. Bij C&A had ik voor ƒ 60,– een bruin motorjack met een bontkraag gekocht, ik had een bos krullen en een snor. Bij de kassa van de bioscoop liep ik langs de rijen en vroeg: '*One ticket*

please'. Ik verwachtte terug in de rij te worden gestuurd maar ik zag er aristocratisch uit en kreeg een – heel duur – kaartje en een plaats vlak onder de Koninklijke loge.'

Terug naar Oegstgeest

Sam: 'Ik heb een gouden vader gehad, die het goed bedoelde maar zoals ik al zei 'vaders wil was wet' en dat duurde tot mijn 28e jaar. Nu denk ik dat ik niet meer had bereikt als ik had doorgeleerd'.
Hij bleef over de grenzen kijken naar andere mogelijkheden: zijn vriend Piet was naar Canada gegaan, een gerberakweker wilde hem naar Zweden hebben, maar Sam koos voor Amerika. Alle papieren waren klaar maar ... toen leerde hij Ans kennen. Ans uit Boskoop, een vrouw uit

'Wat verkeerd kan gaan, tien keer overdenken en wat goed gaat altijd afwegen: wat kan er misgaan en in welke hoek zit dat?'
Sam was gewend goed voor personeel te zorgen: 'Nogal wat jongens wilden bollenrapen bij ons, meestal leuke, die zelf zorgden dat een verkeerde ging *moven*'.

Actief in twee gemeentes

Door de plek waar hun huis staat, 'horen' zij bij twee gemeentes: Rijnsburg, zo dichtbij, daar staat hun kerk. De mentaliteit van een Rijnsburger is volgens Sam een andere dan die in Oegstgeest: veel meer gezamenlijk elkaars lasten dragen.
Oegstgeest wat verder weg, daar was hij jarenlang bestuur-

Koos de jonge Sam voor Canada, Zweden of Amerika? Via Ans werd het Rijnsburg en Oegstgeest

duizenden, waarmee hij het reuze heeft getroffen zoals hij zelf zegt. Ze trouwden in 1960, Amerika was van de baan, hij bleef in het familiebedrijf. Hij ging niet verder met groenten: 'Want dan was ik arm geweest en de bloemetjes hebben het werk'. Ans en Sam kwamen toen rond van *f* 25,– per week en spaarden zo veel mogelijk. Sam, sterk en atletisch, kon veel sjouwen maar hij kocht al vroeg een auto.

Hij was een vooruitstrevend ondernemer, had ook geluk, kocht land bij, verdiende daarmee. Nu loopt de grond van de Rijnsburgerweg tot aan de Valkenburgerweg, ruim 350 meter verderop en runt zijn zoon, de vijfde generatie, het bedrijf. Het motto van zijn grootvader was zijn leidraad:

lijk actief. Sam: 'Het verschil in buurten aan beide kanten van het viaduct, maakte dat we ons het domme gedeelte voelden, we noemden het wel Sudetenland'.

Vrijwilligerswerk

Hij was actief in het verenigingsleven: in 1950 eerste voorzitter van de judoclub in Rijnsburg; secretaris van – toen – de regionale kleinhandel van bloemen en planten; 41 jaar bestuurslid van de bloembindcursus in Rijnsburg en bestuurslid van de ijsclub in Oegstgeest.

Ook hebben Sam en Ans altijd klaar gestaan waar hulp nodig was, bij de kerk, bij de Wereldwinkel of anderen die hen nodig hadden.

De Fiat 800, Sams eerste auto.

Sam met Ans in de bloemetjes gezet bij zijn afscheid in 1994 als vicevoorzitter van de bloembindcursus.

Judoclub in Rijnsburg opgericht

Enkele enthousiaste judo-beoefenaars hebben het initiatief genomen om de judo-sport in verenigingsverband te beoefenen.
Er is een voorlopig bestuur gevormd bestaande uit:
S. Star, voorzitter, J. G. Glasbergen, secretaris, P. J. van Leeuwen, penningmeester.
Tevens zijn aan het bestuur toegevoegd de heren:
J. Heemskerk en P. de Leeuw.
De vereniging was reeds in voorbereiding en hoopt op een bloeiende periode.

Sam medeoprichter van de judoclub.

Sam nam het frezen zelf voor zijn rekening.

Nieuw elan in de ijsclub

Eind 1964 werd Sam bestuurslid van de ijsclub die toen een kwijnend bestaan leidde. De baan had geen verlichting, nauwelijks voorzieningen en er was veel vandalisme. In de winter van 1967 werd de baan ondanks aandringen van secretaris Sam, niet onder water gezet. Voor een aantal leden reden om het lidmaatschap op te zeggen.

Sam maakte in de jaren van ’65 tot ’68 reclame door pro deo een praalwagen te laten meerijden in het bloemencorso, een geste waarvoor het bestuur hem zeer erkentelijk was. Wethouder Thorn vroeg eind 1971: ‘Of de ijsclub weer actief wordt nu de gemeente een extra krediet beschikbaar wil stellen voor verbetering van de baan?’
Toen het clubbestuur geen plannen had, was dat voor Sam een uitdaging om het initiatief te nemen: nog geen jaar later stond de afrastering er, op tijd vóór de volgende vorstperiode, en hadden burgemeester en wethouders van Oegstgeest op zijn verzoek een bedrag beschikbaar gesteld om *in zelfwerkzaamheid een hek te plaatsen.* Zo werd het ook letterlijk uitgevoerd met hulp van Sam’s personeel en veel leden van zweefvliegclub ZHVC.

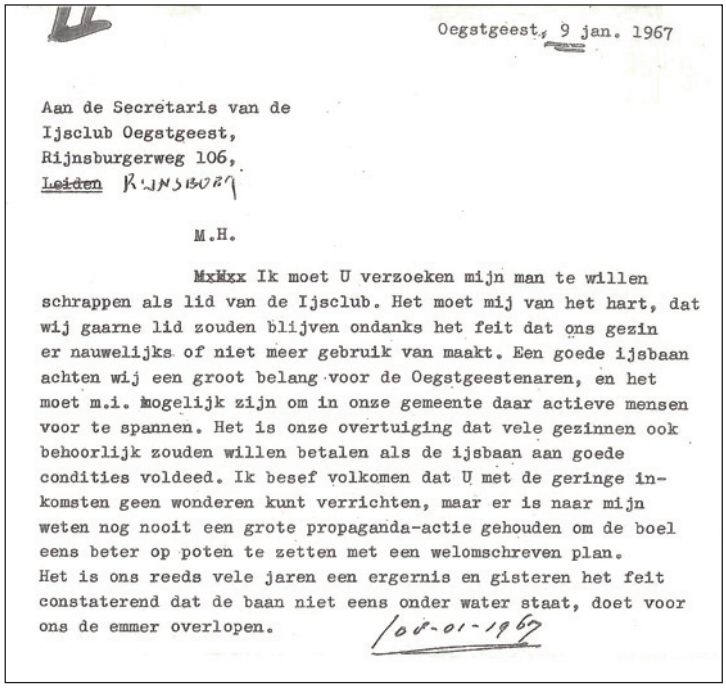

Oegstgeest, 9 jan. 1967

Aan de Secretaris van de
Ijsclub Oegstgeest,
Rijnsburgerweg 106,
~~Leiden~~ RIJNSBURG

M.H.

MxHxx Ik moet U verzoeken mijn man te willen schrappen als lid van de Ijsclub. Het moet mij van het hart, dat wij gaarne lid zouden blijven ondanks het feit dat ons gezin er nauwelijks of niet meer gebruik van maakt. Een goede ijsbaan achten wij een groot belang voor de Oegstgeestenaren, en het moet m.i. mogelijk zijn om in onze gemeente daar actieve mensen voor te spannen. Het is onze overtuiging dat vele gezinnen ook behoorlijk zouden willen betalen als de ijsbaan aan goede condities voldeed. Ik besef volkomen dat U met de geringe inkomsten geen wonderen kunt verrichten, maar er is naar mijn weten nog nooit een grote propaganda-actie gehouden om de boel eens beter op poten te zetten met een welomschreven plan.
Het is ons reeds vele jaren een ergernis en gisteren het feit constaterend dat de baan niet eens onder water staat, doet voor ons de emmer overlopen.

10-01-1967

De ijsclub, brief van 9 januari 1967 aan de secretaris. Voor een aantal leden reden om hun lidmaatschap op te zeggen.

Sam en Maarten de Kluijver op de ijsbaan in 1946.

Burgemeester Van Eysinga en Sam feliciteren elkaar met het nieuwe clubhuis van de ijsclub.

Sam maakt zich klaar voor een van zijn vele zweefvluchten.

Voorjaar 1973 legde de voorzitter van de club zijn functie neer en werd Sam benoemd als opvolger; Leen de Kluijver werd penningmeester. Op 21 november 1973 volgde een echt huzarenstukje: de opening van de kantine, ook in eigen beheer gebouwd. De bouwkosten waren slechts tien procent van het bedrag, dat een paar jaar daarvoor was begroot.
Burgemeester Van Eysinga kwam tijdens de bouw kijken en stak een handje toe: bijna tien minuten hield hij een houten legger op zijn schouder voordat die op zijn plaats gewrikt kon worden.

De Nato-kabel

'Ja, toen heb ik wakker gelegen.' De ijsclub had een nieuw hek besteld en natuurlijk stond daar zijn handtekening als verantwoordelijk voorzitter onder. Hij had het goed nagevraagd: in de grond lag niks. Hij zag wel een groene televisiekabel die hij had blootgelegd. Voor de aanleg van het hek werd pneumatisch geboord en toen 'pats' heel de kabel doormidden!
Wat zelfs burgemeester Van Eysinga niet wist: de 'telefoonkabel' was een NATO-kabel, met 340 aansluitingen. Die loopt vanaf de bunker onder de zendmast naast Oud-Poelgeest naar vliegveld Valkenburg en verder.
Sam: 'Helikopters in de lucht maar die konden nergens wat vinden, vliegtuigen in de lucht, alles was in de lucht. Dat heeft een dag geduurd en ja hoor, daar kwam het toch uit: bij de ijsclub! Er kwamen allemaal juristen aan te pas, er werd gedacht aan opzet. Er werd zelfs beslag op mijn huis gelegd. Daar is burgemeester Van Eysinga toen voor gesprongen.
Al gauw werd duidelijk dat het bestuur van de ijsclub geen blaam trof. Vier grote trailers van de PTT arriveerden, er werd een tent over de plek des onheils heen gezet voor de reparatie.
Tot 2000 leidde hij de ijsclub; bij zijn aftreden werd hij benoemd tot erevoorzitter. Leen de Kluijver, samen met wie hij vele jaren zoveel werk voor de club heeft verzet, werd erelid.

Actief gebleven

Sport bleef altijd zijn hobby; zwemmen, wintersport, zweefvliegen en motorvliegen: zijn vrouw en hij deden het zo lang mogelijk.
Nog altijd wonend op de grens van Rijnsburg, waar hij kerkt en Oegstgeest, waar hij met belangstelling de politiek volgt. En als rechtgeaard zakenman kan hij met verbazing kijken naar de wijze van – financiële – besluitvorming in een gemeente.

Bronnen

- Verslag opening jaarvergadering ijsclub van 17 februari 1966.
- Kort verslag van de bespreking van de gemeente met de IJsclub Oegstgeest, gehouden op 29 december 1971 in het kantoor van de afdeling C.R.M.
- Verslag van de op 11 januari 1973 gehouden bestuursvergadering van de IJsclub Oegstgeest, in aanwezigheid van wethouder Thorn en ambtenaar sportzaken Landesbergen.

Vier fotovragen van René

De antwoorden op de fotovragen vindt u op pagina 23.

1 Welke straat is dit?

2 De brug op de foto bestaat al een tijdje niet meer. Z'n grote broer, die sinds 1932 iets verderop ligt, bestaat nog steeds. Welke brug wordt hier bedoeld?

3 Een blik op een straat in Oegstgeest rond 1900. De huizen rechts bestaan nog steeds. In welke straat kijken we hier?

4 Deze foto is gemaakt rond 1905. Welke straat is dit?

Oproep

Wie heeft nog een affiche uit 1982?

Vier jaar na de sloop van historische pand Curium aan de Rhijngeesterstraatweg, zetten de heren Van Woerden, Van Krieken en Driessen zich in om verdere afbraak van historische panden in Oegstgeest te voorkomen. In samenwerking met K&O organiseerden zij in 1982 een bijeenkomst waarin zoveel mogelijk informatie werd verstrekt over de historie van Oegstgeest. De heren Van Woerden en Van Krieken deden hun verhaal, Bert Driessen vertoonde dia's en zelfs Jan Wolkers leverde een bijdrage.
Deze bijeenkomst was een groot succes en leverde een extra impuls op om dat jaar te komen tot de oprichting van de Werkgroep Oud Oegstgeest, de voorloper van de VOO.
Voor die bijeenkomst in 1982 waren affiches gedrukt, die overal werden opgehangen. In het archief van de VOO ontbreekt een dergelijke affiche en de vraag is of iemand die nog bezit. Het zou mooi zijn als dat stukje uit de geschiedenis van de VOO nog boven water zou kunnen komen.

Reacties graag naar de archivaris van de VOO, Onno Koerten: koerten@kpnmail.nl, 06 12 25 04 13.

De Oegstgeester veenontginningen

Door Freek Lugt

Een jaar geleden stond er een stuk in het *Leidsch Dagblad* over ongenoegen in de Leidse Merenwijk over de gemeentelijke voorzieningen aldaar. Iemand stelde voor de wijk maar met Oegstgeest samen te voegen: daar was immers alles veel beter.
Oudere Oegstgeestenaren glimlachten daarom. Zij wisten dat het gebied van de Merenwijk, toen nog de Broek en Simontjespolder, pas in 1966 bij Leiden is gevoegd en daarvóór inderdaad tot Oegstgeest behoorde. Op een kaart met de oude grenzen van Oegstgeest is dat het deel aan de rechter kant dat ver naar het oosten uitsteekt. Het plaatje lijkt een beetje op een naar rechts kijkende vogel, compleet met puntige snavel. Het gebied wordt in het oosten begrensd door de rivier de Zijl, met dien verstande dat de snavel daar een eind overheen steekt. Die wijst naar het oosten, naar de ontginningen die door Oegstgeestenaren zijn geëntameerd.

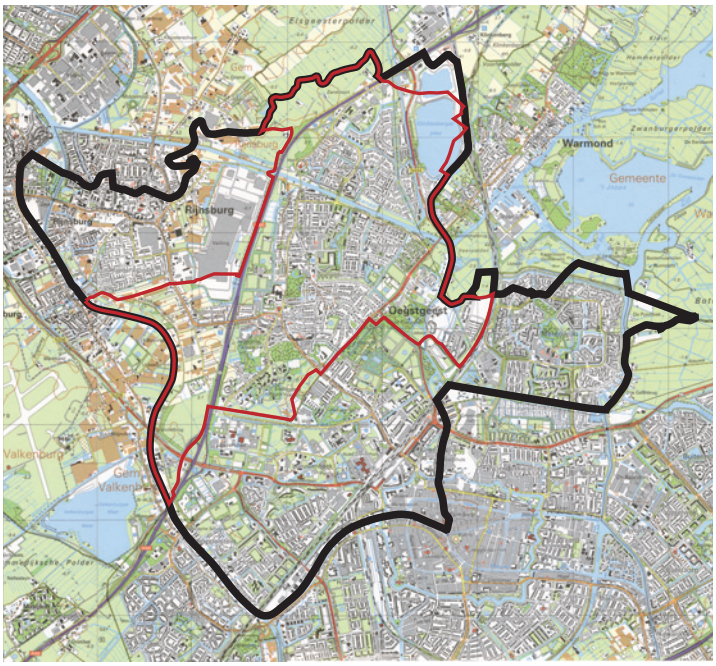

Met een zwarte lijn is het grootste gebied aangegeven dat ooit bij Oegstgeest hoorde. Rechts het deel dat nu de Merenwijk van Leiden is, behalve de snavel: dat is nu Leiderdorp.

Heel veel langer geleden hoorde het gebied van de Merenwijk ook niet bij Oegstgeest, nog niet. We hebben het over de periode tot de tiende, misschien de elfde eeuw. Het gebied lag toen in de wildernis: het was een onontgonnen en onbewoonbaar moerasgebied, het hoorde nergens bij. Aangezien het van niemand anders was behoorde het tot het 'koningsgoed', waarvan in onze streken de graaf van Holland als eigenaar optrad.
In die periode begon men met het ontginnen van dergelijk moerassig veengebied, dat in Holland en Utrecht in omvangrijke mate aanwezig was. Ten oosten van Oegstgeest kwam hiervoor een groot veengebied in aanmerking, tussen de bewoonbare oeverwal van de Rijn en het huidige plassengebied ten oosten van Warmond. In het westen werd dit gebied begrensd door de Mare en in het verlengde daarvan de Leede, en in het oosten door de Zijl. De Mare kennen we nu als de Haarlemmertrekvaart. De Zijl was toen nog niet zo recht als nu; deze is pas in het begin van de dertiende eeuw gekanaliseerd omdat men toen, vanwege het afsluiten van de Rijn, afwatering op het noorden mogelijk moest maken. Dat verklaart waarschijnlijk de merkwaardige vogelsnavel waarmee de grens van Oegstgeest nog in de vorige eeuw over de Zijl heen stak en zo een wig vormde tussen de gemeenten Warmond en Leiderdorp. Zie het kaartje. De Zijl was voor de kanalisering veel bochtiger.
Het veengebied tussen Mare-Leede en Zijl werd op z'n laatst omstreeks 1100 in drieën gedeeld. Als tussengrenzen werden de twee oostwest lopende stroompjes Holle Mare en Slage aangehouden. De Holle Mare kronkelde destijds door tot aan de Zijl en is aan het Oegstgeestse eind nog steeds te herkennen. De Slage is rond 1610 door de stad Leiden gekanaliseerd in het kader van een project dat moest leiden tot een schonere stad. De stadsgrachten fungeerden namelijk als open riool. De stad probeerde iets aan de stankoverlast te doen door aan de rechtgetrokken Slage, die voortaan Slaagsloot of Stinksloot werd genoemd, een windwatermolen te bouwen. Die zou via de aangelegde vuilsloot de Leidse grachten leegtrekken, waarna die zich vanzelf met schoon water zouden vullen.
De drie delen waarin het te ontginnen veengebied werd verdeeld, gingen horen bij Warmond, Oegstgeest en Leiderdorp. Leiden bestond nog niet. Het noordelijke deel werd het Warmonderbroek genoemd (het werd naderhand nog aanzienlijk in oostelijke richting uitgebreid), het zuidelijke deel het Leiderbroek en het middelste deel het Oegstgeesterbroek. 'Broek' betekent moerasgebied. We kennen de tussengrenzen door de oudste kaarten met ambachtsgrenzen en door een omschrijving uit 1329: het Oegstgeesterbroek is het gebied 'strekkend van de Marne tot de Zijl, tussen de Holle Marne en de Slage.'
Deze drie ontginningen maakten deel uit van de 'Grote Ontginning' van het Utrechts-Hollandse veengebied, waarbij Oegstgeest nadrukkelijk was betrokken.

Ontginningsambachten

De voorgangers van de huidige gemeenten werden ambacht genoemd. De oudste ambachten lagen op de hoogste gronden: Warmond, Voorhout en Oegstgeest bijvoorbeeld. Om tegemoet te komen aan de groei van de bevolking en met het oog op kapitaalgewin werden in de

Tussen Mare (links) en Zijl (rechts) liggen het Warmonder-, het Oegstgeester- en het Leiderbroek naar de toestand in 1100. De Holle Mare (boven) en de Slage (onder) zijn in blauw aangegeven. De ondergrond is een deel van een eeuwen latere kaart (1647).

veengebieden nieuwe ambachten gecreëerd. Soms hadden die een tijdelijk karakter en dienden zij uitsluitend voor de ontginning van het gebied, waarna zij in een groter geheel werden opgenomen. Voorbeelden zijn Klinkenberg tussen Warmond en Voorhout dat later bij Sassenheim werd gevoegd, Kerkwerve dat het gebied van Haaswijk, Morsebel en de Klinkenbergerplas ontwikkelde, en Poelgeest, waarop ik nog zal ingaan. Kerkwerve en Poelgeest werden naderhand met Oegstgeest verenigd. Andere veenambachten bleven bestaan, zoals Hoogmade, Woubrugge en Leimuiden.
De ontginningen vonden plaats onder leiding van meestal edellieden, vaak ambachtsheren van bestaande ambachten. Die kochten daarvoor een concessie van de graaf van Holland (een zogeheten 'cope') en trokken boeren aan om het feitelijke werk uit te voeren. Deze deden dat omdat zij daarmee hun vrijheid en een eigen boerderij verwierven, nadat ze eerder 'horige' waren geweest, horend bij hun geboortegrond. De ontginningsleiders werden de ambachtsheer van het nieuwe ambacht of verkochten het of stelden er een schout aan, die soms zelf weer ambachtsheer werd. Een indruk van een dergelijke gang van zaken is te vinden in Woubrugge, dat toen nog Esselijkerwoude heette en in de tiende eeuw werd ontgonnen. Niet meer duidelijk is of dit gebeurde door de heren van Warmond of de heren van Woude. In het eerste geval stelden de heren van Warmond er een schout aan die zich Jacob van den Woude ging noemen waarna diens nakomelingen ambachtsheer van Esselijkerwoude werden; in het tweede geval zijn zij dat steeds geweest. In ieder geval trouwde Jacob XI van den Woude met Sophia, erfdochter van Frank van Warmond. Daarna fungeerde Jacob van den Woude tevens als ambachtsheer van Warmond.

Het was vooral de burggraaf van Leiden die in de streek tussen Warmond en Oegstgeest enerzijds en Burgerveen (eerder Burggravenveen!) en Ter Aar anderzijds veenontginningen op poten zette. Hij was tevens ambachtsheer van Oegstgeest, behalve als een enkele keer een broer of ander familielid als ambachtsheer optrad: Willem I en Willem II van Oegstgeest zijn bekende voorbeelden. Het vroegste dat wat dit betreft over de burggraaf op perkament staat speelt omstreeks 1110, als hij in Leiderbroek aan de Mare met Dodo, een functionaris van de abdij van Egmond, voor die abdij weidegrond aan het ontginnen is. De Latijnse tekst luidt *in Leytherebroeke iuxta Mernam tollunt nobis Dodo et castellanus pratum,* wat Folkert van Straten vertaalt als: 'in Leiderbroek aan de Mare ontginnen voor ons Dodo en de burggraaf grasland'. Nog eerder, in de tiende eeuw, moet de burggraaf/ambachtsheer van Oegstgeest al de opdracht hebben gegeven het gebied ten noordoosten van het Groene Kerkje (toen: de kerk van Kerkwerve) te ontginnen. Iemand die Van Kerkwerve ging heten werd daarmee belast. Tegelijk moet de burggraaf een man, die zich Van Poelgeest ging noemen, hebben geïnstrueerd om hetzelfde te doen met het Oegstgeesterbroek. Te oordelen naar zijn wapen bestaat de mogelijkheid dat hij familie van de burggraaf was. Dat geldt eveneens voor de al in verband met Esselijkerwoude genoemde Jacob van den Woude, gezien het wapen dat de familie later ging voeren. De Van Kerkwerves zijn daarna doorgegaan met het ontginnen van de veenambachten Rijnsaterwoude en Leimuiden. Oostelijk daarvan ligt Ter Aar. Net als op tal van andere plaatsen is hier de hand van de burggraaf te herkennen: Willem II van Oegstgeest bezat er voorwaardelijke rechten op tienden (een soort pacht) en het benoemen van de plaatselijke priester. Ten noorden van Hoogmade gaf de burggraaf grond uit aan Dirk van Alkemade, de man die trouwde met Aleid, weduwe van Jan van Poelgeest, en zo de stiefvader van Hendrik van Poelgeest werd. Die grond werd aanvankelijk 'het ambacht van Dirk' genoemd en groeide uit tot het ambacht Alkemade. Daarbij gingen ook de Vrije Boekhorst en het Vrouwenveen behoren, ontgonnen door de ambachtsheer van Noordwijk en de abdis van Rijnsburg.

De genoemde ambachten Esselijkerwoude, Rijnsaterwoude en Leimuiden behoren tot de oudste veenontginningen van Holland. Esselijkerwoude komt al voor op de 'bottinglijst' die van voor 985 dateert. De kerken van Rijnsaterwoude en Leimuiden, dochterkerken van de kerk van Kerkwerve, staan reeds op een in Echternach gevonden lijstje van voor 1049, blijkbaar gemaakt ten behoeve van monniken die kerken in Holland moesten visiteren.

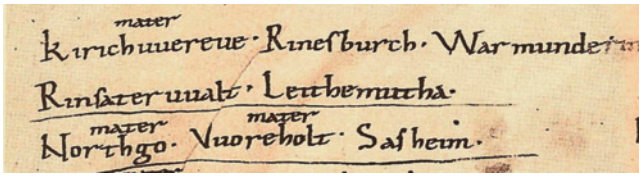

Op een document van voor 1049 komt een lijstje van kerken voor. Op de eerste regels staat Kirichuuereue *met daarboven* mater, Rinesburch, Warmunde, Rinsateruualt *en* Leithemutha, *wat*

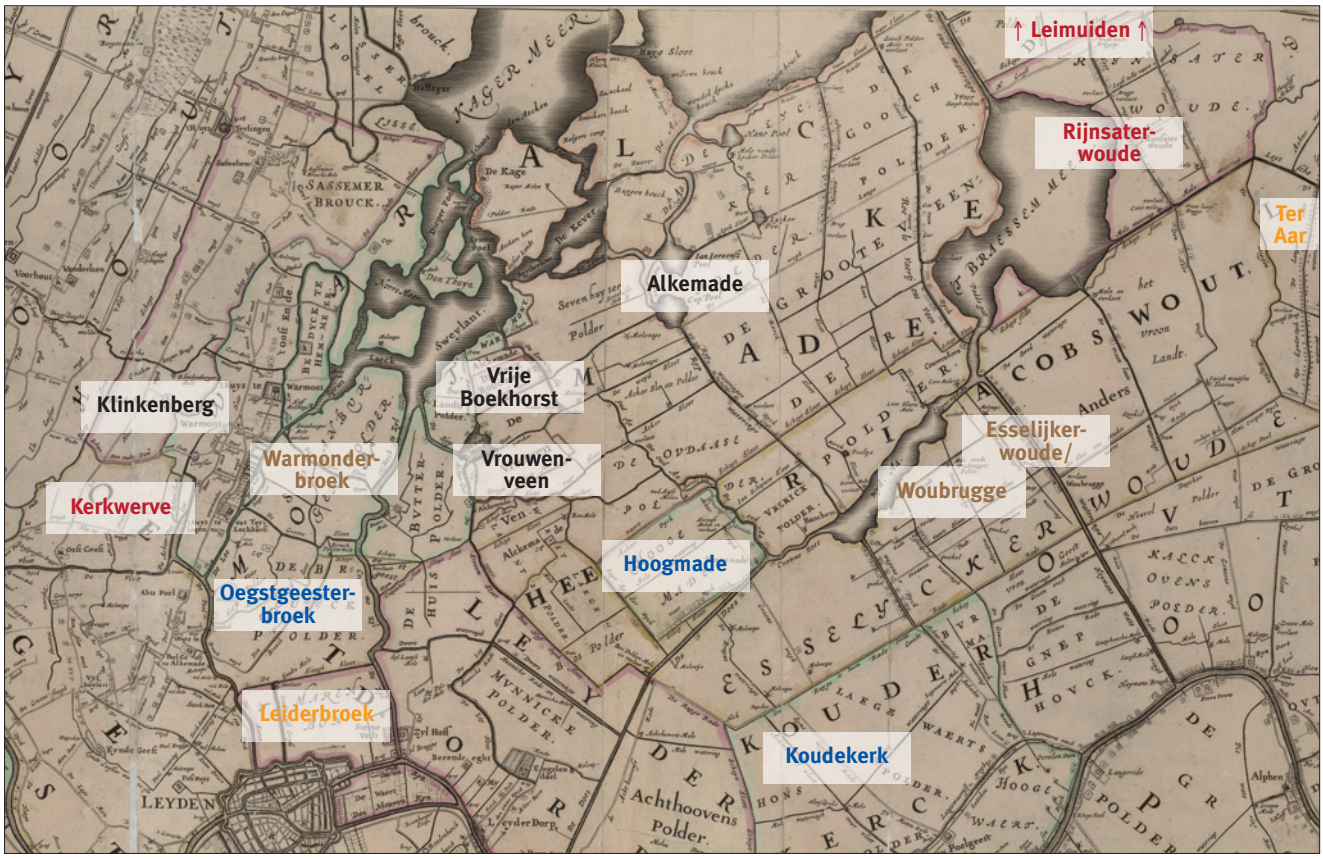

Groter deel van de kaart op pagina 21, met daarop de veenambachten die in meerdere of mindere mate vanuit Oegstgeest zijn geïnitieerd. De goudkleurige ambachten zijn het werk van de burggraven van Leiden, tevens ambachtsheer van Oegstgeest; de bruine van de heren van Warmond of van Woude; de rode van de heren van Kerkwerve; de blauwe van de heren van Poelgeest; de zwarte van anderen.

---

wil zeggen Kerkwerve met de dochters Rijnsburg, Warmond, Rijnsaterwoude en Leimuiden. Daaronder staan nog Noordwijk, Voorhout (beide ook moederkerk) en Sassenheim.

Van Poelgeest

De Van Poelgeesten ontgonnen dus het Oegstgeesterbroek. Net als andere adellijke families wisten zij daarna van geen ophouden. Zij lieten hun oog vallen op het naburige gebied. In 1252 kreeg Dirk van Poelgeest, na zijn vader, het leen van het goed tussen de Hofdijk bij Leiderdorp (nu de N446), het riviertje de Esselijke en het Woudbroek bij Esselijkerwoude. Dat is globaal het gebied dat nu Hoogmade heet. De ontginnende boeren kregen het land in leen, een soort erfpacht, en hoefden bepaalde belastingen niet te betalen. De aan Dirk te betalen tijns voor het gebruik van de grond, een soort pacht, bedroeg tien schellingen (een half pond) per morgen (iets minder dan een hectare) per jaar, en bovendien nog een aantal hoenders (vermoedelijk één per morgen per jaar). Later moesten zij aan broer Gerard van Poelgeest twaalf schellingen per morgen betalen alsmede een volwassen hoen, en bovendien van *elken man een dach werken tsiaers.* Dus toch nog een vorm van horigheid. Daarnaast waren zij verplicht met de door hun beesten geproduceerde mest hun eigen land te bemesten. Wie zich daar niet aan hield maar de mest verkocht, riskeerde een boete van tien schellingen per mestpraam.

In 1323 kocht een latere Dirk van Poelgeest het ten zuiden van Hoogmade gelegen ambacht Koudekerk, waar de familie zich vestigde op kasteel Hoorne. Zij doopten dat om in Groot-Poelgeest. Dirks tweede zoon bouwde er een eigen kasteel, dat Klein-Poelgeest werd genoemd. Ter onderscheiding heette het kasteel in Oegstgeest sindsdien Oud-Poelgeest.
Dat was rond 1360. Toen was de Hollandse wildernis wel zo ongeveer ontgonnen.

Export

Intussen was het ontginnen een exportproduct geworden. In 1113 trok 'priester Hendrik' met vijf mannen naar de regio Hamburg-Bremen om daar de wildernis te ontginnen. Dat was net zo'n gebied als het Hollandse veen. Priester Hendrik was toen hij vertrok werkzaam in Rijnsaterwoude of in een van de kerken daar in de buurt. Hij had zich, mogen wij aannemen, in de moederkerk in Oegstgeest voorbereid op het werk in de veenkoloniën. Een van de mannen die met hem naar Duitsland trokken werd Fordolt genoemd; deze naam kwam verder in Holland niet voor en zou dus kunnen duiden op afkomst uit Voorhout.
De voorwaarden waaronder de mannen aan het karwei mochten beginnen, waren gelijk aan de voorwaarden die hier van kracht waren. Op deze manier is een deel van Noord-Duitsland ontgonnen met behulp van dezelfde

methoden en met dezelfde maatvoering als ten oosten van Oegstgeest gebruikelijk was. De landinrichting van meer dan 25 dorpen in de ruime omgeving van Hamburg en Bremen getuigt daarvan. Ter herinnering aan priester Hendrik is in het Duitse Steinkirchen aan de Elbe een standbeeld opgericht. Een afgietsel daarvan is te bewonderen voor de kerk van Rijnsaterwoude, die staat waar hij ook in 1113 al stond.

Priester Hendrik in Steinkirchen. Eenzelfde beeld staat in Rijnsaterwoude.

Bronnen

- Mathieu Fannee, *tlant te Waremunde,* Warmond 2014, 63, 166-167.
- Klaus-Dieter Kleefeld c.s., *Länderübergreifende Kulturlandschaftsanalyse Altes Land,* Köln 2007.
- J.C. Kort, *Repertorium op de lenen van de Hofstede Teilingen 1258-1650,* Ons Voorgeslacht 1985, 707.
- Arie Korteweg, *De Merenwijk te Leiden vóór de bouw, erna en nu,* Leiden 2008, 8-9.
- Henk van der Linden, *Priester Hendrik in Jacobswoude,* Holland 2002, 264-265.
- Freek Lugt, *Het goed van Oestgeest,* tweede druk, Leiden 2010.
- Freek Lugt, *Oud-Poelgeest,* Oegstgeest 2014.
- Freek Lugt, *Het oudste Leiden,* Leids Jaarboekje 2015, 35-55.
- Freek Lugt en Marise Spieksma (red.), *Canon van Oegstgeest,* derde druk, Oegstgeest 2009.
- R.C.J. van Maanen (hoofdred.) en J.W. Marsilje (red.), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad,* deel 1, 2, 31.
- P.S.C. van der Plas, *De Heimanswetering en het Utrechts-Hollandse vredesverdrag van 1202,* Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis 2014-2, 45-55, 48.

Antwoorden fotovragen

Vraag 1

De Schoutenburgstraat. De Schoutenburgstraat is de zuidelijke straat en de Toorenveltstaat is de noordelijke straat uit het stratenplan van G.W. Proper en C. Koordes. De aanleg van de Schoutenburgstraat kostte *f* 6650,–. Het verzoek van Proper aan de gemeente om twee straten te mogen aanleggen dateert van april 1934. In november 1937 krijgt de straat haar naam.

Vraag 2

De postbrug.

Vraag 3

De Morsweg, gezien vanaf de spoorwegovergang van de lijn Leiden-Utrecht.

Vraag 4

Dorpsstraat gezien vanuit de Van Gerrevinkbrug over het Oegstgeesterkanaal. De brug links op de foto gaat over de Pastoorswetering. De panden links werden wel ‘het Laagie’ genoemd. In 1968 werden deze panden gesloopt.

Huidige situatie.

Oproep

Wie herkent personen op deze foto's?

Door Ruurd Kok

Bij mijn onderzoek naar het Canadese kampement bij Oud-Poelgeest ben ik in contact gekomen met de dochter van Philip Borgan, een Canadese soldaat die hier in mei-juni 1945 was gelegerd. Zij bevestigt dat haar vader op de foto staat waarop leden van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) en enkele Canadezen poseren voor een vrachtwagen. Het toeval wil dat ik via haar eerder al een scan had gekregen van een foto die Philip had gemaakt van een groep BS'ers op een jeep voor het kasteel. Het blijkt deels te gaan om dezelfde personen; de twee foto's moeten dus kort na elkaar zijn gemaakt, waarschijnlijk op 10 mei 1945.

De heer Bert Kloots, die als jongetje bij het kamp rondhing, heeft namen doorgegeven van negen van de tien BS'ers (zie onderste foto). Greetje van der Plas staat ook op de foto met de vrachtwagen, waarvan een kopie zich bevindt in de collectie van de gemeente Oegstgeest.
Volgens de fotobeschrijving staan daar andere personen op, namelijk: Martin van Strien (in de cabine), C. Gilles (op de treeplank), staand Dirk Rietveld, Han Donkel, Toon van der Nagel, Henk Glastra, Co Leenhouts, Henk van Beest ('Zwarte Frits'), op de motor Theo (met achterop Greetje van der Plas) en daarnaast Jimmy Nabarro, zittend Theo Klein. Wie herkent ook de mensen op de jeep en vooral de nog niet bekende personen? Wie kent ooggetuigenverhalen van deze BS'ers die de bewaking van het Canadese kamp verzorgden? Tot slot: wie heeft een goede scan/kopie van de foto met de vrachtwagen?

Herkent u personen op deze foto's?

Dan verzoek ik u vriendelijk de namen of wat u meer weet, te melden bij Bernadette Fortuyn, de secretaris van de VOO: secretaris@oudoegstgeest.nl, 071 517 29 09.

1. Paul van den Hoven (commandant); 2. Wim Vletter? 3. Joop Kronenberg; 4. Joost van den Hoven; 5. Eric van Leeuwen; 6. Joop Geysman; 7. Greetje van der Plas; 8. Pieter Bergers; 9. Henk Middelkoop.

Heeft u ook iets dat u *In Beeld* wilt brengen? Of heeft u spullen, documenten of andere zaken die iets vertellen over het Oegstgeest van vroeger? Neem dan contact op met de redactie: Prinses Beatrixlaan 43, 2341 TW Oegstgeest, of stuur een e-mail naar redactie@oudoegstgeest.nl